

Rangtasvir

talabalarni rassomlar estetik ruhda

Xasanov Xolboy,
dotsent

darslarida ijodi misolida tarbiyalash

Annotatsiya

Xalqimiz hayotida ro'y berayotgan o'zgarihslar tasviriy san'at sohasiga muayyan darajada o'z ta'sirini o'zkazmoqda. Shunday ekan, san'at hozirgi kunda inson hayotini yanada go'zal qilishi, unga estetik, ruhiy kayfiyat berishi lozim. Badiiy taassurotlar, bilimlar, rassomlarning yaratgan asarlari, mahoratlar yig'indisi badiiy ijod qilishning to'laligi va boyligi uchun katta ahamiyatga egadir. Rangtasvir darslarida olib boriladigan ishlarda rassomlar ishlaridan foydalanish ta'lim va tarbiya borasida muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar:

Rangtasvir, estetika, san'at, qalamtasvir, borliq, kompozitsiya.

Rangtasvir qalamtasvir, dastgohli rangtasvir, kompozitsiya, haykaltaroshlik va amaliy san'at bilan ham uzviy bog'liq. Oliy ta'limda oqitiladigan rangtasvir darslari o'z tuzilishi va mazmun jihatdan murakkab, biroq eng muhim qismlardan hisoblanadi. Bunday darslarda talabalar kuzatilgan borliq yoki narsa-hodisa asosida rasm ishlaydilar. Tasviriy san'at darslarining ana shu turi talabalarning dunyoni bilish va o'zlashtirishlariga yordam beradi. Shuningdek ularga estetik, badiiy-g'oyaviy tarbiya berish yo'nalishi bo'yicha eng boy manba bo'lib hisoblanadi. Ishlangan rasmlarida

Tevarak-atrofni estetik idrok qilish darajasi, birinchi galda, talabalarning mavzu asosida ishlagan rasmlarida ko'zga yaqqol tashlanadi. Talabalarning badiiy fikr doirasining qanchalik o'sgan va o'smaganligini va go'zallikni his qila olish qobiliyatlarini darsda, tevarak-atrofdan olingan, kuzatilgan ko'rinishlar va hodisalar, shuningdek erkin ishlagan rasmlarida ko'rish mumkin. Bular quyidagilar:

1. Mavzuli ishda yaqindagi borliq yoki buyumlarning o'lchamlarini kattaroq, uzoqdagilarni esa kichikroq va qulayroq qilib ishlaganlari.
2. Rasmda ketma-ketlikka e'tibor berish va tekislikda tasvirlashni.
3. Rasmda ufq chizig'ini, ya'ni osmon bilan yerni ajratib *turuvchi chiziqning mohiyatini tushunib yetishni*.
4. Rasmni qog'oz yuzasida kompozitsion jihatdan tog'ri joylashtirganligida ko'rinadi.

O'qituvchining o'z ustida ishlashi, o'zining dars berish jarayonini rivojlantirishning zarur va muhim vositalaridan biri parallel guruh o'qituvchisining darslarini kuzatib yanada yaxshiroq natijaga erishishlari ham mumkin. Shu asosida rasm ishlash, umuman tasviriy san'at darslarining samaradorligini o'shish ko'p jihatdan darsda ko'tarinki kayfiyat hosil qilishga ham bog'liqdir. Dars davomida borliq yoki tabiat qo'yniga (plener) chiqqanda borliqning go'zalligi va nafisligi haqida maxsus to'xtalib, talabalarning his-tuygularini qo'zg'atmoq lozim. Ana shundagina talabalarning ilodiy faoliyatlar uchun imkoniyat tug'uladi, ular e'tibor va zo'r kayfiyat bilan rasm ishlaydilar. O'tilayotgan darslarning yana bir muvaffaqiyati ko'pincha darsda barcha talabalarning o'quv qurollarini mavjudligiga ham bog'liq. Talabalar ijodini yanada faollashtirish mavzuli rasm ishlash darslarining muhim jihatlaridan biridir. Bunda eng avvalo chizish uchun mavzularning rang-barangligini tanlash muhim hisoblanadi.

Tasviriy san'at darslariga tayyorgarlik ko'rishda ko'rgazmali qurollarning o'rni kattadir. Ko'rgazmali qurollar ichida tasviriy san'atda samarali ijod qilgan taniqli rassomlar ishlariga oid reproduksiyalarning ahamiyati haqida alohida to'xtalib o'tsak to'g'ri bo'ladi. Reproduksiyalarni tanlashda, birinchidan ularning mazmun jihatidan badiiy saviyada ishlanganligini, ikkinchidan, talabalarning idroki va yosh xususiyatlarini hisobga olish lozim.

Tasviriy san'at reproduksiyasini tahlil qilish jarayonida

san'at asarining g'oyasi, mazmuni va obrazlarning o'rganilishi bilan bir qatorda suratning kompozitsiyasi haqida ham to'xtalish muhim. Reproduksiyalarni tahlil qilish jarayoniga talabalarni ko'proq faol ishtirok ettirish maqsadga myvofiq bo'ladi. Talabalarning javoblari qoniqtirmagan taqdirda uni o'qituvchining o'zi to'ldirishi va tuzatishi lozim.

Asar yuzasidan beriladigan savollar talabalarning tasviriy san'atdan olgan bilimlariga mos bo'lishi zarur. Aks holda savollar hech qancha foyda bermasligi mumkin.

Masalan, Nikolay Karaxanning "Oltin kuz" asari yuzasidan quyidagicha savollar berish mumkin:

- Asarda yilning qaysi fasli tasvirlangan?
- Unda kuz fasli tasvirlanganligini qanday bilish mumkin?
- Asarda tabiat manzarasidan tashqari yana nimalar tasvirlangan?
- Asarda shahar manzarasi tasvirlanganmi yoki qishloqmi?
- Uni qanday bilish mumkin?
- Asar sizga yoqdimi? Nima sababdan yoqdi?

Tabiatdagi mavjud turli buyumlarga sinchkovlik bilan nazar tashlasak, ular tarkibida har xil geometrik jismlar shakli muzassamlashganligini ko'ramiz (kub, silindr, konus, prizma va h.k.). Agar bo'lajak yosh rassom tasvirlanayotgan buyumlarning asosini geometrik jismlardan iborat ekanligini ko'rib tushunib ish olib borsa, uning kelajakdagi ishlari yaxshi samara beradi

Haqiqatan yosh rassom birinchi bo'lib geometrik jismlarni chizib o'rganadi va bu ishlar murakkab shakllarni chizish bilan tugaydi. Uy ro'zg'or buyumlarining ko'pligi (stol, stullar, jomadon) geometrik jismlarga yaqin shakllar guruhiga kiradi. Tasviriy san'atning chizmatasvir, rangtasvir, kompozitsiya va h. k. dasturlarida odam gavdasini chizib o'rganishga alohida e'tibor berilgan. Chunki, odam gavdasini tasvirlash rassom ijodida alohida o'rin egallaydi. Oddiy geometrik jismlar chizishdan asta-sekin murakkab buyumlarni tasvirlashga o'tish borasida, birinchi bosqich qilib odam yuz tuzilishini qismlarga bo'lib ishlash kiritilgan. Yuz qismlarni talabalar yirik shakllar ko'rinishidan chizib geometrik jismlar to'plamining murakkab yig'indisiga o'xshatadilar. Keyinchalik yuz qismlari ketma-ket ishlanadi.

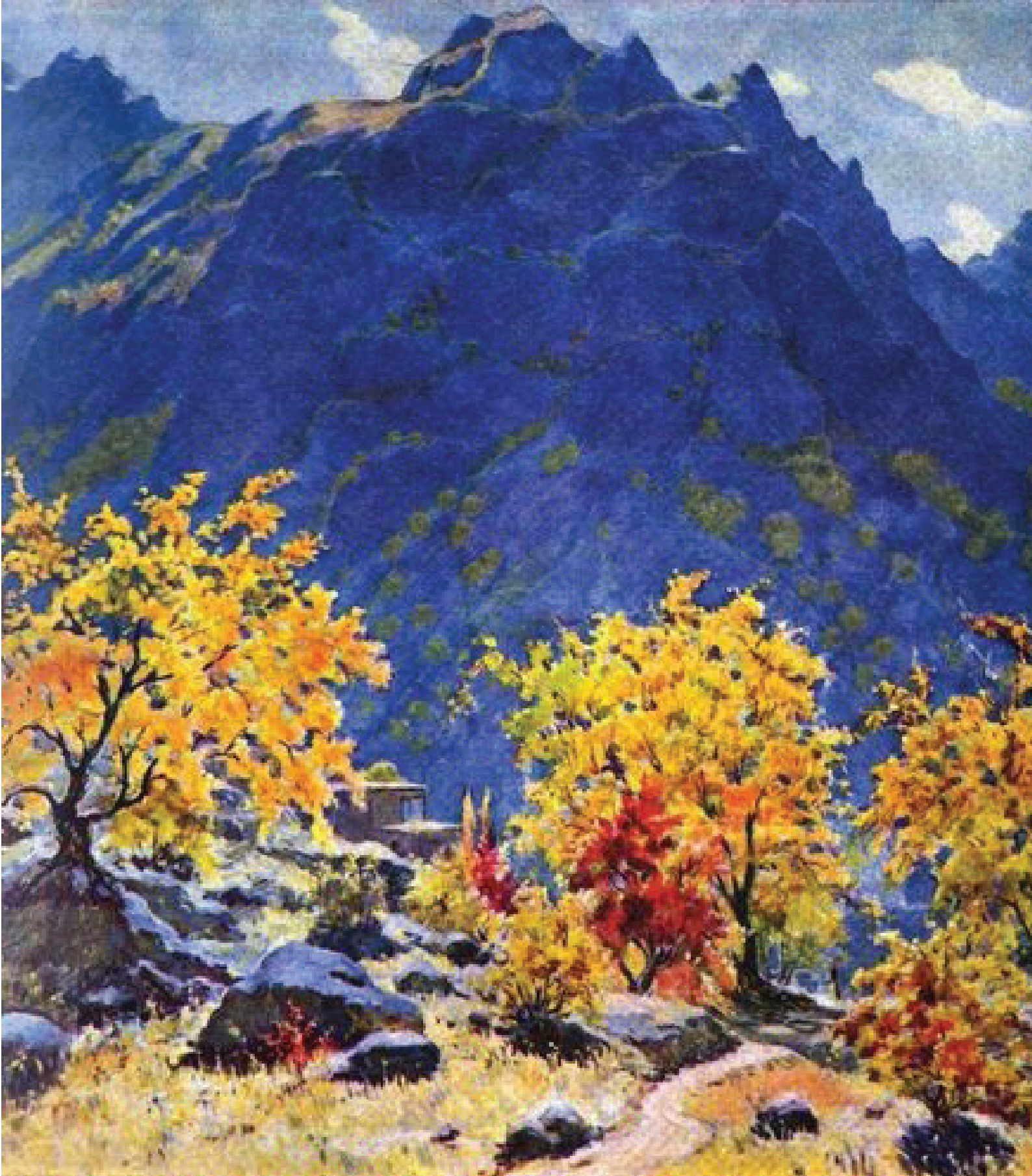
Niqobi birgalikda o'rganiladi va haykaltarosh Mikelandjeloning "David" niqobi asosida chiziladi. Bundan keyingi bosqichda aniq haykallarning gips kallalari quyidagicha ishlanadi. Bular quyidagilar deb hisoblaymiz:

1. Ishning kompozitsion yechimini topib kalla tuzilishining konstruksiyasi o'rganiladi, umumiy yaxlitlik shakli beriladi.

2. Gips kallani psixologik xarakterini berish va ayrim qismlarni ishlash vazifasi qo'yiladi.

3. Talabalar oldiga gips kalladan asta-sekin tirik odam kallasi ifodalash vazifasiga otiladi.

O'zbekiston tasviriy san'at ustalaridan P.P. Ben'kovning "Xivalik qiz", A. Abdullayevning "Alisher Navoiy", "Abror Hidoyatov", Chingiz Ahmarovning "Yeti go'zal", Rozi Choriyevning "Qumqo'rg'on olmalari" kabi asarlarni o'rganish, tahlil qilish o'ziga xos ahamiyatga egadir.

N.Karaxan. “Oltin kuz”. M.m.

Rozi Choruyev. “Meli bobo” portreti.

Inson tabiatan murakkab va turli-tuman ijtimoiy munosabatlar ta'sirida shakllanib, faoliyat ko'rsatgani uchun uning obrazini yaratish ham shunchalik rang-baranglikni talab etadi. Yangi inson konsepsiyasiga ko'ra zamondosh obrazini yaratish ko'plab g'oyaviy-badiiy masalalarni o'z ichiga oladi. Tipik xarakterlarni yakka qiyofalarda tasvirlash singari g'oyaviy-badiiy va estetik vazifalarni hal etish qo'yilgan. Tasviriy san'atda shaxsning ichki dunyosi, yangi inson shakllanishidagi dolzarb jarayonlarni badiiy tasvirlashga intilganlar. Ro'zi Choriyev, Rahim Ahmedov, Abdulhaq Abdullayev, Vladimir Burmakin, Bahodir Jalolov, Javlon Umarbekov, T.Toxtayevlarning tasviriy polotnolarida yangi inson va xarakterlar ifodalangan.

Tabiat go'zalligidan shunchaki zavqlanib qolmay, unga ijtimoiy maqsadlar, insoniyat taqdiri va kelajak yuzasidan yondoshish, kuylash, ifodalash o'zbek tasviriy san'atning badiiy salmog'ini oshirmoqda. 30-yillardan boshlab o'zbek tasviriy san'atida N.Karaxan, P.Ben'kov, A. Volkov, B.Hamdamiy, O.Tatevosyan, V.Ufimsev va boshqalarning hayotda sodir bo'lgan erkinligi va o'zbek xalqi go'zallik tasavvurlarining ifodasi tarzida ko'rsatadigan asarlari paydo bo'la boshladi. Estetik go'zallikni hayotdagi yangi voqealar va yangi inson obrazini kuylash sifatida idrok etish jihatidan P.Benkov va Z. asarlari o'z idealini o'zbek xalqi turmushidan, hayotda sodir bo'layotgan yangiliklardan izlaydi. Uning "Registonda 8 Mart", "Ipak yigiruv fabrikasi" nomli asarlari ijodkorni hayotning dolzarb voqealarini aks ettirishga qaratilgan optimistik dunyoqarashidan dalolat beradi. P.Benkovning estetik ideali o'z qadr-qimmatini his qilgan baxtiyor chehralarda, xalq turmushining turli tomonlarini ifodalashda aks etgan.

Z.Kovalevskayaning 30-yillarni ikkinchi yarmida yaratgan "Balkonda" asari O'bekiston tasviriy san'atida go'zallik ifodasining ajoyib namunasi bo'di desak to'g'ri bo'ladi.

Asarda u kamtarin, sodda qizlarning bugungi vakilasiga xos bo'lgan eng yaxshi fazilatlarini mujassamlashtirgan yangi inson timsoli ekanligini ko'rsatadi. Poeziya ham, tasviriy san'at ham inson his-tuyg'ulari, orzu-umidlari, turmushi va yashash holatlari, kelajakka va bugungi hayotda o'z munosabatini ifodalaydi. Rassom qanchalik rang-barang tasavvur kuchiga ega bo'lmasin, nechog'lik gozal asar yoki orombaxsh lavhalarni ifodalashga qodir bo'lmasin, u o'z niyatini borliqning mavjud mazmunidan chetda idrok etolmaydi. Ana shu asnoda san'atda kishining his-tuygulari, orzu-umidlari aks etsada, qo'shimcha tarzda yana insonning tashqi ko'rinishi ham bevosita o'z ifodasini topadi. Bunga O'bekiston xalq rassomi, akademik Abdulhaq Abdullayevning sermashaqqat ijodi yaqqol misol bo'ladi. Bu o'rinda rassom inson siymosini hayotining mazmuni qilib olgan mendek bir kishi uchun odam bitmas-tuganmas hayrat manbaidir, - degan edi rassom. - Ana shu sababdan umrim boricha unga maftunman, undan ko'z uzmayman, fikrlarini eslatadi.

Har bir odam o'zigagina xos jozibasi, ko'rkamligi va latif atri bor gulni eslatadi. Inson qalbini tasvirlashni

o'zining eng oliy muqaddas deb bilgan san'atkorlar uchun esa, odam chehrasi-butun bir olam, hali hech kim kashf etib ulgurmagan tafakkur va tuyg'u javohirlar to'la ummondir".¹

1.A.Abdullayevning "Sharq yulduzi" jurnalining 1967-yil, 9-sonida bosilgan "Inson go'zalligi madhi" maqolasidan olindi.

Har bir ijodkorning inson haqidagi tasavvuri uning go'zallik haqidagi tushunchasi bilan shakllanib, sayqallanib boradi. Rassom juda ko'plab obrazlar yaratgan. Shularning ichida 1952-yili ishlagan "Ona" portreti rassomning birinchidan, jahon realistik tasviriy san'ati an'alarini chuqur egallanganligini, buyuk ustozlar yo'lida, ayniqsa, Rembrandt uslubida chuqur psixologik obraz yaratishga muyassar bo'lganini ko'rsatsa, ikkinchidan, o'zbek tasviriy san'atida birinchi bo'lib ona va uning buyuk insoniy va jahoniy qudratini ulug'lovchi tasviriy dostonni yaratdi.

Jahonda ona qalbidan sofroq, munisu mehribonroq qalb yo'q. Hamma olijanob xislatlar onadan. Vatanga muhabbat ham onaga muhabbatdan boshlanadi. O'zbek tasviriy san'ati tarixida Abdulhaq Abdullayev badiiy-estetik yo'li jihatidan yaxlit dasturamalga ega bo'lgan rassom sifatida ajralib turadi. "Inson qiyofasi bilangina emas, - deydi rassom, balki aqli bilan ham go'zaldir." Rassom A.Abdullayevning ona haqidagi ana shunday tushunchasi, unga ta'zimi va olijanob insoniy tuygusini asarda o'z ifodasini topgan. Bu jarayonning isboti uchun 1957-yili Hindistonda bo'lib o'gan bir voqeani eslatib otish muhim. Rassom A.Abdullayev Hindistonga qilgan uch oylik ijodiy safaridan qaytish paytida ularni kuzatgani Dehli rassomlar jamiyatining raisi Krishnan Kanval xotini bilan tashrif buyurgan bo'ladi. Do'stona xayrlashuv pallasida Kanval A.Abdullayevning "Ona" portretini foto nusxasiga ko'zi tushadi-yu, uzoq sukut saqlab, ko'zlari jiqqa yoshga to'ladi, xotining ham kipriklari namlanadi. Nihoyat K.Kanval davrada turganlarning ko'kragiga barmog'ini ohista tekkizib shunda deydi, - "Bu ona hammamizning onamizdir". Bir yil avval onasidan judo bo'lgan Kanval o'zbek rassomidan "Ona portreti" reproduksiyasini tashlab ketishini iltimos qiladi. A.Abdullayevning asarlari ana shunday ta'sirli va shu bilan birgalikda jozibali. O'zbek rassomlarining oxirgi yillardagi ko'rgazmalarida yosh rassomlardan biri Akmal Ikromjonov faol ishtirok etmoqda. Uning "Qo'shiq" nomli asari tabiat va insonga bag'ishlangan. Asarning birinchi planida kekxa va o'rta yoshdagi ikki kishi cho'lda qizg'in suhbatlashib o'tiribdi. Asarning "Qo'shiq" deb nomlanishiga ramziy ma'no bor. Bu - cho'l qo'shigi, qizg'ish bulutlarning osmon bag'rinu larzaga keltirib shamolda tebranishi, yoshligi shu cho'llarda otgan, hozir o'z umrining sarhisobini qilib o'tirgan chol qiyofasida yashash, umr va taqdir haqidagi sharqona falsafa uyg'unlashgan.

A.Abdullayev. "Ona". 1952-yil.

Yerni gulistonga, noz-ne'matga aylantirish albatta insonga bog'liq. Inson go'zallik ijodkori, ayni choqda u ham yer farzandi. Shuning uchun rassom yer va elni tarannum qilishi o'xshab ketadi. O'xshatib tasvirlashda ularning qadriyatlariga teng badiiy vazifa sifatida yondoshadi. Savatdagi uzum va olmalar, anor va noklar rangi oftobda toblangan yigit badanining rangiga o'xshab ketadi. Yer bilan elni birlashtiruvchi birdan-bir vosita-mehnat bo'lib, u paytda go'zallik jarchisidir, degan fikr "Yer sharbati" asarining asosiy g'oyasini tashkil etadi.

Estetik go'zallik - san'atkor ma'naviy olamin-ing badiiy obrazlarda rassomlarimiz tomonidan tarannum etishi ekanligiga G.Zilberman asarlarida yaqqol ko'rinadi. Masalan, uning "Boysun" nomli galereyasi O'rta Osiyo tog'li hududlariga xos manzaralarni, u yerlardagi asrlardan-asrlarga o'tib kelayotgan yashash va mehnat an'analari, liboslaridagi yorqin belgilarni go'zallik ramzi sifatida tasvirlash jihatidan ajralib turadi. Zilberman zamondoshlarimiz obrazlari ustida ishlagan paytda ham milliy belgilarga urg'u bergan, milliy kechinmalar, milliy sifatlarning poetik haroratini ifodalashga intilgan. Bunga rassomning "Qirq kokilli qiz" portreti yaqqol misol bo'ladi. U zamondosh yoshlar davrasidan sochlari qirqilgan, qosh kipriklari bo'yalgan, zamonaviy libos (shim) kiygan qizlarni emas, aksincha uzoq qishloqlarimizda yashaydigan qirq kokilli qizni tanlaydi. Qizning bo'yalmagan tiniq chehrasi, olis- olislarga tikilib turishida zamonaviy yoshlarga xos ulug'vorlik va eng asosiysi ma'naviy tetiklik alomatlarini bor. Insonning ma'naviy qiyofasi uning turmush tarzi va davri bilan belgilanadi. Zamon insonni tarbiyalaydi, inson esa zamonni o'zgartiradi. Shuning uchun har bir zamon o'z san'atkorlarini vujudga keltirganiday, o'z qahramonlariga ham ega bo'ladi. N.Karaxan, A.Abdullayev, R.Choriyev B.Boboyev, N.Qo'ziboyev, G.Zilberman, J.Umarbekov, B.Jalolov, A.Mirzayev va boshqalarning asarlari o'bek tasviriy san'atida yangi to'liq kirib kelganidan, natijada badiiyat olamida yangi qahramonlar kashf etilganidan dalolat beradi. Xulosa shundan iboratki, bu kabi rassomlarning yaratgan har bir asarlari orqali bugungi talabalarni rangtasvir darslari jarayonida estetik ruhda tarbiyalash muhim ahamiyatga ega ekanligidan dalolatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. N.Abdullayev. San'at tarixi 2-jildlik ,2/1 tom. Toshkent, 2001.
2. S. Abdirasulov. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. -T., "Ilm-Ziyo", 2006.
3. M.Nabiyev. Rangshunoslik. T., "O'qituvchi", 1995 yil.
4. X.Egamov. Bo'yoqlar bilan ishlash. -T., "O'qituvchi", 1981yil.
5. T.Mahmudov, Ya.Olimov. O'zbekiston san'tida inson omili.
6. T.Mahmudov. Estetika jivopisi Uzbekistana. Tash. Izd. Im G.Gulyama, 1983.
7. T.Mahmudov. Abdulhaq Abdullayev. Toshkent, izd. Im G.Gulyama, 1982, str.19
8. A.Abdullayev. "Sharq yulduzi" jurnalining 1967 yil,9-sonida bosilgan **"Inson go'zalligi madhi"** maqolasidan olindi.
9. M.Qo'shjonov. Qalb va qiyofa. Toshkent, G.Gulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978, 219-220-b.